

Hoofdstuk 6 | De tijd van regenten en vorsten [havo]

6.1 EEN WERELDECONOMIE

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

a

- economisch systeem waarbij mensen geld in bedrijven steken om winst te maken
- in de tijd van steden en staten

b

- vroege vorm van kapitalisme waarbij handelaren een leidende rol hadden in de economie
- handel en nijverheid

2

a De VOC mocht:

- als enig Nederlands bedrijf handeldrijven in Azië
- verdragen sluiten met vorsten
- oorlog voeren
- veroverde gebieden besturen

Bijvoorbeeld:

b Mensen die een aandeel kochten waren mede-eigenaar werden van het bedrijf. De aandeelhouders kregen jaarlijks een deel van de winst. De rest werd in het bedrijf gestoken.

c - De VOC was het eerste bedrijf met aandeelhouders die hun geld in de onderneming lieten zitten. Vóór die tijd betaalden de handelskapitalisten telkens voor één reis.

- De VOC werd niet geleid door aandeelhouders maar door aparte bestuurders.

3

a peper, kaneel, kruidnagelen, muskaatnoten

b Bijvoorbeeld:

- De VOC verjoeg de Portugezen, Spanjaarden en Engelsen.
- De VOC dwong Molukkers alleen met de VOC te handelen en sloeg opstanden neer.

c Batavia was het hoofdkwartier van de gouverneur-generaal en de verzamelplek van alle VOC-schepen die van en naar Europa voeren.

4

Bijvoorbeeld:

a De VOC was een onderneming met vestigingen in meerdere landen zoals Indonesië, China en Zuid-Afrika.

b De VOC kocht met zilver zijde in China en katoen in India en ruilde dat op de Molukken tegen specerijen.

b zijde uit China, katoen uit India, thee uit China, koffie uit Jemen en Indonesië

5

a *Bijvoorbeeld:* De VOC was in de 17e eeuw de grootste Europese onderneming in Azië. In Afrika en Amerika waren Nederlanders met de WIC veel minder actief dan Spanjaarden, Portugezen, Engelsen en Fransen.

b *Bijvoorbeeld:* Gebieden over de hele wereld raakten toen door steeds meer handel met elkaar verbonden.

c *Bijvoorbeeld:* De WIC bracht wapens, ijzer en alcohol van Europa naar West-Afrika, bracht slaven van Afrika naar Amerika en bracht suiker, tabak en koffieplantages van Amerika naar Europa.

6

Bijvoorbeeld:

- De VOC haalde in het begin vooral specerijen naar Nederland, vooral peper.
- Aan het eind van de 17e eeuw werd textiel de belangrijkste koopwaar.

7

Bijvoorbeeld: Ja, de activiteiten in beide havensteden hoorden bij het handelskapitalisme en de wereldeconomie.

EINDOPDRACHTEN

8

6, 1, 3, 4, 2, 5

9

Bijvoorbeeld:

a - gebeurtenis: De bijeenkomst van negen kooplieden in 1594 in Amsterdam, waarbij ze geld bij elkaar legden voor schepen en mensen voor een ontdekkings- en handelsreis naar Azië. Daarmee bevorderden het handelskapitalisme en de wereldeconomie met wereldwijde handelscontacten.

- ontwikkeling: De uitbreiding van de VOC-vestigingen in Azië laat zien dat het handelskapitalisme van de VOC in ontwikkeling was, dat wereldwijde handelscontacten toenamen en de wereldeconomie groeide.

- verschijnsel: De steun van de Staten-Generaal aan de VOC is een kenmerkend verschijnsel in de 17e eeuw, waarbij overheden handelaars steunde in het leiding geven aan de economie.

- handeling van een persoon: Coens optreden op Banda in 1621 past bij dat handelskapitalisme, wereldwijde handelscontacten en de wereldeconomie, want het laat zien dat hij geld verdienen met handel door de VOC, zonodig met hard optreden, het belangrijkste vond.

- gedachtegang van een persoon: Er waren Europeanen die slaven zagen als handelswaar wat past bij dat handelskapitalisme, wereldwijde handelscontacten en de wereldeconomie, want het laat zien dat ze geld verdienen met handel door de WIC het belangrijkste vond.

b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter dat veel rijkdom in Nederland het resultaat is van Nederlanders die in de afgelopen eeuwen grote reizen organiseerden en maakten om met handel geld te verdienen. En dat gebeurt nog steeds.

HERHALING

10

B, C

11

A

12

C

13

Bijvoorbeeld:

De afbeelding gaat over de handelspost Nieuw-Amsterdam (op de achtergrond) met op de voorgrond een Nederlandse man en vrouw met gewassen daarachter zwarte slaven uit Afrika. De handelspost, de slaven en de gewassen hebben te maken met de wereldeconomie.

VERDIEPING

14

Bijvoorbeeld: De Nederlandse overzeese expansie was alleen representatief voor West-Europese landen. Die deden mee met de overzeese expansie, meestal in Azië, Afrika én Amerika.

15

Bijvoorbeeld:

a De VOC-handel ging over lijken.

b De VOC maakte veel winst en zorgde voor rijkdom in Nederland.

c Ik vind de ondertitel overdreven. Ik vind dat alle Nederlanders moeten leren over positieve en negatieve dingen van de VOC, maar dat hoeft niet uitgebreid.

16

Bijvoorbeeld:

a - Direct: Europese mannen in Azië hadden vaak relaties met Aziatische vrouwen. *Of:* Nederlanders in Azië hadden veel slaven.

- Indirect: In de VOC-vestigingen ontstond een groep mensen van gemengd Europees-Aziatische afkomst. *Of:* Europese mannen in Azië hadden relaties met vrouwen van gemengd Europees-Aziatische afkomst.

- Voor: Op het schilderij staat een Europese man met zijn Europees-Aziatische vrouw. Zulke gemengde relaties kwamen vaak voor in de VOC-vestigingen.

. Tegen: Het schilderij gaat over rijke Nederlanders in Batavia. De meeste bewoners van Batavia (en andere VOC-vestigingen) waren geen Nederlander (en waren niet rijk).

6.2 DE GOUDEN EEUW VAN NEDERLAND

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

a gewesten en generaliteitslanden

Bijvoorbeeld:

b In de Republiek:

- hadden rijke burgers de leiding, in andere landen was dat de koning,
- hadden de gewesten en steden hun zelfstandigheid behouden, terwijl in andere landen de macht van de koning toenam en
- was geen staatshoofd, in andere landen waren vorsten.

c De Staten-Generaal, waarin alle gewesten vertegenwoordigd waren, namen besluiten over een gezamenlijke buitenlandse politiek en defensie.

d De Staten, waarin de steden en de adel van het gewest waren vertegenwoordigd.

2

a bestuurders in de Republiek

b - In de steden hadden de burgers het voor het zeggen.

- In Holland waren burgers de baas in de Staten.

- In andere provincies waren burgers en adel ongeveer even sterk.

3

Bijvoorbeeld:

a Hij was opperbevelhebber van leger en vloot, hield toezicht op de rechtspraak en had in veel steden en op het platteland invloed op de benoeming van regenten.

b - Stadhouder Frederik-Hendrik (1625-1647) had een hofhouding van 250 man en liet prachtige paleizen bouwen.

- De stadhouder werd benoemd door de Staten.

4

a de economische en culturele bloeiperiode in de 17e eeuw

b een plaats waar goederen worden opgeslagen

c Bijvoorbeeld:

- Door de bloeiende handel overzee was er behoefte aan de bouw van honderden zeeschepen, onder meer op de scheepswerven aan de Zaan.

- Door de internationale handel was er veel vraag naar landbouwproducten zoals kaas.

5

Bijvoorbeeld:

a schilderkunst en literatuur

b Regenten en kooplieden. In Nederland ontbraken vorsten, hoge edelen en de kerk als opdrachtgevers, zoals in andere landen.

6

Bijvoorbeeld:

a In de Republiek was veel geestelijke vrijheid, waardoor buitenlandse geleerden er woonden en er werden boeken gedrukt die in andere landen verboden waren.

b Het gereformeerde (calvinistische) geloof was de staatsgodsdienst. Er was geen godsdienstvrijheid maar wel gewetensvrijheid: mensen mochten alles geloven, maar niet iedereen mocht openlijk met zijn geloof bezig zijn. Hoe in de praktijk werd omgegaan met godsdiensten verschilde van stad tot stad en gewest tot gewest.

7

Bijvoorbeeld:

- a Rijke burgers in de Gouden Eeuw voelden zich ongemakkelijk met hun rijkdom.
- b - Veel Nederlanders vinden het goed als onze koning en koningin (die heel rijk zijn) gewoon doen, niet afstandelijk.
- Sommige rijke Nederlanders pronken met hun dure auto zien.

8

Bijvoorbeeld: Ja, want:

- 6.7: Stadhouder Willem III leek een vorst maar was een regent in dienst van de Republiek, die zonder vorst staatkundig een bijzondere plaats had in Europa.
- 6.8: Het gereformeerde geloof was een belangrijk element van de cultuur van de Republiek.

EINDOPDRACHTEN

9

3, 1, 2, 4

10

Bijvoorbeeld:

- a - gebeurtenis: In Amsterdam werd het grootste stadhuis van Europa gebouwd. Het was één groot symbool van burgermacht. Vergelijken met andere landen was het bijzonder dat regenten zo veel macht hadden.
- ontwikkeling: Holland en in het bijzonder Amsterdam ontwikkelde zich tot het centrum van de wereldhandel.
- verschijnsel: Nergens was de geestelijke vrijheid zo groot als in de Republiek. Hier werden boeken gedrukt die in andere landen verboden waren.
- handeling van een persoon: Jan Steen maakte het schilderij (6.10) in 1655 waarschijnlijk voor een rijke burger. Vergelijken met andere landen was het bijzonder dat burgers de belangrijkste opdrachtgevers waren van kunstenaars.
- gedachtegang van een persoon: De stadhouder gedroeg zich graag als een vorst. Vergelijken met andere landen was het bijzonder dat de Republiek geen vorst had en dat regenten veel vrijheid en macht hadden.
- b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter waarom de Republiek in de 17e eeuw een bijzonder land was op politiek, economisch en cultureel gebied. Ook nu nog staat Nederland in de wereld bekend om zijn schilderkunst en gewetensvrijheid.

HERHALING

11

B, C

12

B, C

13

A, B

14

Bijvoorbeeld: Op de afbeelding is het nieuwe stadhuis van Amsterdam in aanbouw. Op de Dam lopen goed geklede mensen en buitenlanders, met de haven op de achtergrond. Het gaat over welvaart van burgers door de bloeiende Nederlandse economie die bijzonder was in Europa.

VERDIEPING

15

Bijvoorbeeld:

a Amsterdam is het handelscentrum van de wereld, wat blijkt uit de handelaren uit verschillende continenten (Azië, Amerika, Europa) rondom de stedenmaagd.

b - Door de val van Antwerpen in 1585 vluchtten rijke kooplieden naar Amsterdam en namen hun geld, contacten en deskundigheid mee.

Amsterdam had zich van stapelplaats van Europa ontwikkeld tot stapelplaats van de wereld. (Of: Amsterdam was een centrale plaats van de Nederlandse handelscompagnieën.)

16

Bijvoorbeeld: De oorlog werd toen op zee en in Brabant en Vlaanderen gevoerd. Het economische zwaartepunt lag in de Hollandse en Zeeuwse steden. (Of: Spanje verzwakte in de 17e eeuw.)

17

Onjuist.

Bijvoorbeeld: De capaciteit van schepen van de VOC en WIC was toen 17,5% van alle Nederlandse schepen.

18

a Het was in het belang van de handel.

b *Bijvoorbeeld:* De gewesten en steden hadden hun zelfstandigheid behouden en konden zelf bepalen wat wel of niet werd toegestaan.

6.3 HET ABSOLUTISME

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a De keizer had veel macht in zijn Oostenrijkse gebieden maar weinig macht in de rest van het Duitse rijk.

b - 1618-1648

- oorzaken: De katholieke keizer probeerde zijn macht te versterken en het protestantisme te onderdrukken, maar andere Duitse vorsten verzetten zich daartegen.

- gevolgen: Het Duitse rijk raakte nog verder versnipperd. De keizer richtte zich voortaan op zijn Oostenrijkse bezittingen.

2

Bijvoorbeeld:

a een regeringssysteem waarbij de macht van de vorst niet wordt beperkt door een grondwet of door rechten van anderen

b De koning had zijn macht van God gekregen en hoefde hij zich alleen voor God te verantwoorden. Een sterke vorst ook nodig om te voorkomen dat de onderdanen elkaar afmaakten, zoals in de godsdienstoorlogen was gebeurd.

c Hij riep de Staten-Generaal nooit bijeen.

3

Bijvoorbeeld:

a Lodewijk liet in Versailles, een reusachtig paleis bouwen om te imponeren.

b Voortaan zorgde de staat ervoor dat de soldaten aangetrokken werden en huisvesting en geld kregen.

c In 1685 trok hij het Edict van Nantes in, dat vrijheden van de hugenoten garandeerde.

4

Bijvoorbeeld:

a - economisch systeem waarbij de overheid de eigen economie versterkt door productie en export te bevorderen en import te beperken

- het vergroten van de rijkdom van het land

- Minister Colbert gaf subsidies aan takken van nijverheid die voor de export werkten. Ook beschermde hij de eigen nijverheid met hoge invoerrechten tegen buitenlandse concurrentie.

b - Steden en regio's hielden eigen rechtsregels en andere privileges.

- Het lukte bijna niet om de adel en de kerk belastingen te laten betalen.

5

Bijvoorbeeld:

a In een constitutionele monarchie is de macht van de koning beperkt met een (grond)wet.

b - In 1649 werd koning Karel I onthoofd na een burgeroorlog koning en parlement.

- Na de verdrijving van koning Jacobus werd Willem III tot koning uitgeroepen. Hij beloofde de rechten van het parlement te respecteren.

6

Bijvoorbeeld:

- overeenkomst: Beiden hadden veel macht; beiden trokken zich niets aan volksvertegenwoordigers.

- verschil: Poetin was president tot het einde van zijn ambtstermijn. Lodewijk bleef koning tot zijn dood.

7

Bijvoorbeeld: Het was representatief voor een groot deel van Europa want ook in andere landen streefden vorsten naar absolute macht zoals Engeland, Rusland, Oostenrijk en het Duitse rijk (maar het lukte niet overal, zoals in Engeland en het Duitse rijk).

8

Bijvoorbeeld: Nee, want toen Willem koning van Engeland werd, werd zijn macht beperkt door de wet.

EINDOPDRACHTEN

9

4, 1, 2, 5, 3

10

Bijvoorbeeld:

- gebeurtenis: In 1685 trok Lodewijk het Edict van Nantes in. De protestantse hugenoten verloren hun vrijheden. De koning versterkte ermee zijn greep op de godsdienst van zijn onderdanen.

- ontwikkeling: De hoge edelen verloren steeds meer aan macht en werden steeds afhankelijker van hun koning. Dat past bij het streven naar absolutisme, waarin de macht van de koning toenam.

- verschijnsel: De toepassing van het mercantilisme is een kenmerkend verschijnsel, omdat in dit systeem de greep van de overheid (de koning) op de economie toeneemt. De nationale economie werd bevorderd door productie en export en import werd beperkt.

- handeling van een persoon: Lodewijk XIV liet het paleis van Versailles bouwen om te imponeren en hoge edelen onder controle te krijgen. Dit paste bij het absolutisme.

- gedachtegang van een persoon: Typisch voor het absolutisme was dat Lodewijk XIV vond dat hij als koning zijn macht van God had gekregen en zich alleen aan God hoefde te verantwoorden.

b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter dat veel gebouwen van de elite zo groot en gebouwd zijn met klassieke vormtaal om te imponeren.

HERHALING

11

A, B

12

B

13

B

14

Bijvoorbeeld: Het paste bij Lodewijks streven naar veel macht als een buitenlandse ambassadeur voor hem boog in aanwezigheid van hoge edelen.

VERDIEPING

15

Bijvoorbeeld:

a Volgens Bossuet is de macht van de koning goddelijk; hij hoeft tegenover niemand verantwoording af te leggen omdat zijn gezag onbeperkt is. Alleen God kan over hem oordelen.

b De bronnen verwezen naar de intrekking van het Edict van Nantes, waardoor de hugenoten hun vrijheden verloren. Volgens Bossuet moet de vorst zijn macht gebruiken om valse godsdiensten uit te roeien en op de prent overwint de katholieke Lodewijk de Ketterik.

16

Bijvoorbeeld:

a Romeinse machthebbers of generaals

b Lodewijk wilde net als Romeinse keizers alle macht.

17 *Bijvoorbeeld:*

a Spanje verzwakte en het Ottomaanse werd op de Balkan door Oostenrijk teruggedrongen.

Nederland werd ook een politieke grootmacht. Frankrijk werd de sterkste mogendheid.

b Frankrijk werd sterk door het streven naar absolutisme en door het mercantilisme.

Nederland werd sterk door de bloeiende economie. De Habsburgse keizer richtte zijn aandacht op het vergroten van Oostenrijk.

6.4 DE WETENSCHAPPELIJKE REVOLUTIE

BASISKENNIS EN VAARDIGHEDEN

1

Bijvoorbeeld:

a Volgens het oude wereldbeeld was de aarde het stilstaande middelpunt van het heelal.

Volgens het nieuwe wereldbeeld draaide de aarde om de zon.

b - Door Aristoteles in de tijd van Grieken en Romeinen.

-Het oude wereldbeeld paste goed bij het christelijke beeld van de aarde als middelpunt van een goddelijke schepping.

- met boeken

2

Bijvoorbeeld:

a Systematisch waarnemen, proeven doen en daaruit conclusies trekken met behulp van logisch denken en wiskundige berekeningen. En natuurwetten ontdekken, die overal en altijd hetzelfde werkten.

b Hij formuleerde algemene bewegingswetten.

3

a telescoop en microscoop

Bijvoorbeeld:

b - Overheden stopten geld in onderzoek en brachten wetenschappers bij elkaar (bijvoorbeeld in de *Royal Society for the Improvement of Natural Knowledge* en *Académie des Sciences*).

- Er verschenen wetenschappelijke tijdschriften.

c Met betere zeekaarten en meetinstrumenten (en betere kanonnen en geweren) konden regeringen hun positie versterken.

d Mensen begrepen dat de mens met zijn verstand grote mogelijkheden had.

4

Bijvoorbeeld:

- Het klopt wel dat de aarde om de zon draait en de maan om de aarde.

- Het klopt niet dat de sterren onbeweeglijk zijn.

5

Bijvoorbeeld: Van Leeuwenhoek nam systematisch waar met zijn microscopen. Hij maakte zijn ontdekkingen bekend in een tijdschrift en werd lid van de *Royal Society*.

EINDOPDRACHTEN

6

1, 3, 2, 5, 4

7

Bijvoorbeeld:

b - gebeurtenis: De verschijning van Galilei voor de kerkelijke rechtbank in 1632 is een goed voorbeeld van de wetenschappelijke revolutie en de tijd waarin deze plaatsvond. Hij had door observatie vastgesteld dat de zon niet om de aarde draaide, maar de kerk dwong hem dit te ontkennen.

- ontwikkeling: De activiteiten van wetenschappers namen toe doordat overheden in de 17e eeuw geld gingen stoppen in onderzoek en bijeenkomsten van wetenschappers.

- verschijnsel: Het verschijnsel dat overheden in de 17e eeuw geld gingen stoppen in onderzoek en bijeenkomsten van wetenschappers is belangrijk omdat de wetenschappelijke revolutie hierdoor werd bevorderd.
 - handeling van een persoon: Door de opdracht van Lodewijk XIV tot oprichting van Académie des Sciences werd het wetenschappelijk onderzoek uitgebreid.
 - gedachtegang van een persoon: In 1632 ontkende Galileï zijn uitspraak dat de zon niet om de aarde draaide, maar in gedachten was hij daarvan overtuigd, omdat hij het door middel van onderzoek had vastgesteld, wat kenmerkend was voor de wetenschappelijke revolutie.
- b Door mijn kennis van dit kenmerkend aspect begrijp ik beter hoe belangrijk het is als overheden en godsdienstige leiders wetenschappelijk onderzoek bevorderen of tegenwerken.

HERHALING

8
A, C

9
C

10
C, D

11
Bijvoorbeeld: De afbeelding gaat over de tegenstelling in 1633 tussen tegenstanders (geestelijken van de Roomse kerk) en één voorstander (Galilei) van het nieuwe wereldbeeld, dat past bij de wetenschappelijke revolutie.

VERDIEPING

12
Bijvoorbeeld:
a - De kern was dat onderzoekers niet meer de opvattingen van klassieke wetenschappers volgden, maar conclusies gingen baseren op basis van systematische waarnemingen.
- Copernicus schreef bijvoorbeeld 'dat de wijsgeren (...) geen zekere uitleg verschaften' en dat hij zelf is gaan denken en na lange studie tot een nieuwe overtuiging kwam.
- Galilei schreef dat de lezer zich niet volledig moet overleveren aan het gezag van Aristoteles, maar moet komen met bewijzen en gevolgtrekkingen uit feiten.
b Copernicus schreef bron 14 al in 1530.

13
Bijvoorbeeld:
Het was een doorbraak in het denken van een kleine groep van wetenschappers terwijl oude ideeën voortleefden bij veel andere mensen.

14
Bijvoorbeeld:
Bij veranderingen in een samenleving zijn er altijd voorlopers, zoals Newton en Huygens, die ver af staan van hun generatiegenoten die achterlopen met hun opvattingen, zoals mensen die in heksen geloven.

EXAMENTRAINING OVER DE TIJD VAN REGENTEN EN VORSTEN

1

Bijvoorbeeld:

- In bron 18 staat dat Bandanezen zich niet aan hun belofte hielden. Daarmee wekt de auteur begrip voor de reactie van de VOC. Dit standpunt heeft te maken met de Nederlandse standplaats van de auteur.
- In bron 19 staat dat de Bandanezen 'tegenstand' boden tegen maatregelen die door de VOC waren 'ingesteld', waarmee de schrijver begrip wekt voor de 'smokkel' van Bandanezen. Dit standpunt heeft te maken met de Indonesische standplaats van de auteur.

2

Bijvoorbeeld: Het schilderij past bij wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie want het gaat over mensen in een Spaans-Amerikaanse kolonie waarin Europeanen geld hadden geïnvesteerd. Waarschijnlijk stamt de blanke vrouw af van kolonisten uit Spanje en stamt de zwarte vrouw af van slaven die als handelswaar uit Afrika zijn gehaald. De fruitsoorten van Amerikaanse oorsprong kwamen door de wereldeconomie terecht in de andere werelddelen.

3 *Bijvoorbeeld:*

- Door de calvinistische predestinatieleer dachten Nederlanders dat ze in de hemel kwamen door hard te werken en sober te leven.
- handelsgeest (winst willen maken) en hebzucht

4

Bijvoorbeeld: Door de vrede van Nederland met Spanje werd het veiliger voor VOC-schepen om naar Azië te varen. Daardoor maakte de VOC na 1648 meer winst en steeg de waarde van haar aandelen. Door dezelfde vrede stopte de kaapvaart van de WIC, waardoor zij minder winst maakte en waardoor haar aandelen in waarde daalden. *Of:* Europeanen konden in Azië producten kopen van Aziaten. Daar werd makkelijker winst gemaakt dan in Amerika waar Europeanen naast handel drijven ook plantagekolonies moesten stichten en slaven moesten kopen of halen om handelswaar te produceren. Nederlanders investeerden daarom liever in de VOC dan in de WIC.

5

Bijvoorbeeld: De Republiek had geen vorst, maar een stadhouder. Toch wilden die stadhouders hun macht uitbreiden, net zoals de vorsten in het buitenland. Ze gedroegen zich ook als vorsten door paleizen te bouwen en naar erfelijkheid van hun bevoegdheden te streven. (Uit de acceptatie van de machtsaanspraken van de stadhouders van Oranje blijkt dat ook vorstelijk gezag ook in Nederland als een soort goddelijk recht werd gezien.)

6

Bijvoorbeeld:

- Vermeer was een beroemd schilder uit de Gouden Eeuw. Dat heeft te maken met de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.
- Het schilderij gaat over een geograaf met kaarten en een wereldbol. Dat heeft te maken met wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- De geograaf ziet eruit als een onderzoeker en wetenschapper die nadenkt over zijn bevindingen. Dat heeft te maken met de wetenschappelijke revolutie.

EXAMENTRAINING OVER MEERDERE TIJDVAKKEN

7

Bijvoorbeeld:

- De stedenmaagd zit op een troon in het midden van het schilderij met de aardbol onder haar hand. *Of:* Ze is omringd door mensen uit andere landen die haar nederig producten aanbieden.
- Amsterdam was in de 17e eeuw de belangrijkste stapelplaats van Europa. *Of:* Vanuit Amsterdam onderhielden Nederlanders veel handelscontacten met de hele wereld.

8 *Bijvoorbeeld:* Op het schilderij staat de Romeinse god Mercurius. Hieruit blijkt dat de schilder een navolger was van de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke oudheid die met de renaissance omstreeks 1500 was begonnen.

9

Bijvoorbeeld: Van de 12e tot de 17e eeuw hadden Franse vorsten hun macht stap voor stap vergroot. In de 12e eeuw was de Franse koning daarmee begonnen met vakkundige instellingen zoals de koninklijke rechtbank. Voor het koninklijk gezag was geld nodig. Vanaf de 15e eeuw konden Franse koningen belasting heffen zonder de Staten-Generaal om toestemming te vragen.

10 *Bijvoorbeeld:*

- snel: Tussen 1600 en 1650 groeide de bevolking van 60 000 naar 140 000 inwoners.
- langzaam: Tussen 1700 en 1800 verminderde het aantal inwoners van 200 000 naar 180 000.
- Tussen 1600 en 1650 vestigden veel mensen zich in Amsterdam: werkzoekenden vanwege de groeiende werkgelegenheid in de bloeiende economie.

11 *Bijvoorbeeld:* Het gaat om de kenmerkende aspecten:

- 1 het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling en
- 2 de wetenschappelijke revolutie.

In de 16e eeuw was er al een veranderd wereldbeeld en een nieuwe wetenschappelijke belangstelling waardoor geleerden gingen experimenteren, meten en berekenen. Zij waren de voorbereiders van de wetenschappelijke revolutie in de 17e eeuw.

12

Bijvoorbeeld: Het gaat om de kenmerkende aspecten:

- 1 de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving *of:* de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten,
- 2 het begin van de Europese overzeese expansie en
- 3 wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- In de late middeleeuwen gingen Europeanen (als gevolg van de kruistochten) in het Midden-Oosten handeldrijven met Arabieren, van wie ze onder meer specerijen uit de Molukken kochten.
- In de 16e eeuw gingen Portugezen over zee naar de Molukken om er zelf specerijen te kopen.
- In de 17e eeuw gingen Nederlanders over zee naar de Molukken vanwaar ze grote hoeveelheden specerijen naar Europa brachten.

13 *Bijvoorbeeld:*

- de oorlog tegen Spanje en aan het protestantse calvinisme
- In Holland was sinds de middeleeuwen een hoge graad van urbanisatie, de beschikbaarheid van een 'casheconomie' bescheiden klassenverschillen, weinig belemmeringen voor mobiliteit, volop kansen voor individueel ondernemerschap, eigen verantwoordelijkheid en inventiviteit.

14 *Bijvoorbeeld:*

overeenkomsten:

- het kerngezin van gemiddeld vier personen was toen al overheersend, net als nu.
- Nederland had toen baat bij vrijhandel, net als nu.

verschillen:

- Immigranten waren toen beter opgeleid dan nu en brachten kapitaal mee.
- Technologisch liep Holland toen voorop. Nu loopt Nederland achter.
- De drijvende kracht waren toen investeringen. Nu wordt het kapitaal geëxporteerd.